

**КНЯЗІВАННЯ СВЯТОСЛАВА ГОРЕВИЧА
ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ**

Нашадкам колись могутньої держави Київської Русі потрібно нарешті достойно і правильно оцінити велич постаті Святослава Ігоровича (Хороброго) і всю історичну вагу його мудрих і героїчних діянь. Бо наша вітчизняна історична наука неодноразово зображувала київського князя *«темним воїном»*, варваром, що бездумно побрязкував мечем під стінами чужих столиць. Недооцінювання ролі Святослава у нашій історіографії обумовлене не критичним підходом істориків до авторів візантійських хронік, які через зрозумілі політичні причини просто не могли бути до кінця щирими і правдивими у цьому питанні. Але навіть вороже настроєні візантійці зображували київського князя Святослава з гордою княжою поставою, козацьким чубом, бачили досконалого воїна і взірцевого володаря.

Побут князя був настільки аскетичним, що вражав сучасників. Могутній єдиновладний повелитель однієї з найбагатших та найвпливовіших держав тогочасного світу був одним з тих небагатьох володарів першого тисячоліття, котрі керувалися стародавнім мудрим правилом: *«Царі повинні їсти для того, щоб жити. Але не жити для того, щоб їсти!»*. Літописець змальовує його так: *«Святослав був хоробрий, легкий на ходу, як барс; у похід не возив з собою ні казанів, ні наметів, нарізував конину, волівину, або звірину тоненькими шматочками, запікав на вугіллі і так їв її, спав на повсті, підмостивши у голови сідло і, як ішов з ким воювати, то посилав перед себе своїх послів, щоб вони оповістили про те ворогів, кажучи: «Іду на вас!»* [3]. Це він робив для того, щоб вороги мали час приготуватися до бою, бо він вважав, що не лицарськи несподівано, потайки на когось нападати.

Головна мета даної публікації полягає в тому, щоб дати оцінку діяльності князя Святослава у період його перебування на престолі (964-972 рр.) та його значення для Київської Русі.

Дана тема має солідну історіографію, але значна кількість робіт присвячена військовим походам Святослава, а не оцінці його діяльності. Серед авторів, які писали про князя слід віднести: Б.Яковенка [9], В.Каргалова [5], О.Ясребова [10], О.Грара [11]

та інших. Автором були використані «*Повість минулих літ*» [3] та історія Льва Диякона [6].

Войовничий князь більшість свого життя провів у походах за межами Київської Русі. Він завдав поразки Волзької Болгарії, скорив мордовські племена, розгромив Хазарський каганат, успішно воював на Північному Кавказі й Азовському узбережжі. Вів війну з константинопольським імператором за Балканський півострів і подумував про перенесення своєї столиці в Переяславець на Дунаї, вважаючи його центром своєї землі. Про це йдеться мова у «*Повісті минулих літ*»: «*Не любо мне сидеть в Киеве, хочу жить в Переяславце на Дунае - ибо там середина земли моей, туда стекаются все блага: из Греческой земли - золото, паволоки, вина, различные плоды, из Чехии и из Венгрии серебро и кони, из Руси же меха и воск, мед и рабы*» [3]. Однак у результаті поразки від Візантії, Русь укладає з нею мирний договір і покидає дунайські землі зі своїм військом.

Зовнішню політику Святослава можна поділити на три етапи:

1. Походи проти своїх найближчих сусідів.
2. Далекі походи на Схід - ріка Ітіль (Волга), Хазарське (Каспійське) море, Азовське море, ріка Дон.
3. Походи на Південь - Руське море, Болгарія, Візантія.

У X ст. на степових просторах південніше Києва кочувало войовниче плем'я печенігів. Вони часто, переважно навесні, коли степ оживав, нападали на руські міста й постійно тримали Київську Русь у стані війни. Тому Святослав насамперед виступив проти них. В один зі своїх степових набігів він нещадно розгромив їх і позбавив можливості нападати на київські землі. На річці Ока здавна жили в'ятичі. Це порівняно численне слов'янське плем'я до приходу Святослава не визнавало влади інших князів і не платило данину. Святослав підкорив в'ятичів і змусив їх платити данину Києву [7].

Ці два виступи були для дружини Святослава підготовкою до більш складного походу на схід з метою розгрому Хазарського каганату. Навіть при Святославі Київська Русь продовжувала платити данину хазарам. Крім того, торговельний шлях з Києва в Азію, через ріку Ітіль і Хазарське море, був для руських купців не тільки важким, але й досить небезпечним. Дуже часто хазари грабували й убивали їх. Тому перемога над хазарами була Києву просто необхідна. Святослав зі своєю дружиною прибув на ріку Волга, пройшов через поселення камських болгар, спустився вниз по річці до столиці хазар - міста Ітіль, взяв його з боєм і повністю

зруйнував. Після цього по Хазарському морю він перейшов на західний берег, кинув свої човни й, скоривши на Кавказі ясів і касогів, через Кубань вийшов на берег Сурожського моря до міста Тмутаракань, де жили руські люди. Таким чином, Святослав не тільки звільнив Київ від данини хазарському каганові та очистив руським купцям торговельний шлях на Схід, але й возз'єднав Тмутаракань із Київською землею [5, с.19].

Однак східний похід для Святослава не закінчився. На березі Сурожського моря дружина його побудувала човни й піднялася нагору по Дону. Тут, на березі Дону, вище Сіверського Дінця, була друга столиця хазар - фортеця Саркел (Біла Вежа), спеціально побудована греками для залякування й стримування Київської Русі [5, с.20]. Святослав нещадно зруйнував фортецю і повернувся в Київ. Після цих ударів Хазарський каганат припинив своє існування.

Але головний і найнебезпечніший супротивник Київської Русі був на півдні, в особі могутньої Візантійської імперії. Візантія в той час володіла південним берегом Криму (місто Херсонес), вела затяжну війну з болгарами й за допомогою багатих подачок направляла войовничих печенігів на Київ. Після відомостей, що дійшли до Константинополя, про східний похід Святослава, у Візантії виникло природне бажання зіштовхнути Русь із Болгарією, а потім, коли вони знекровлять один одного, уже по одинці підкорити і приєднати їх до складу імперії. Саме з цією метою візантійський імператор Никифор II Фока (963-969 рр.) надіслав до Святослава у Київ свого посла Калокіру [8], який порадив київському князеві виступити проти Болгарії й приєднав до своєї ради солідний куш золота грецького карбування. Святослав вирішив іти в Болгарію, але тільки зовсім з іншим наміром.

На самому початку війни він розбив 30-тисячну армію болгар і захопив їхні міста [7]. Після перемоги над болгарами Святослав починає війну проти Візантії. Тим часом Никифор починає підтягувати війська з Малої Азії. Оскільки Візантія жила за римським принципом «*розділяй та володарюй*», Никифор відправляє до печенігів дипломата, підкупляє їхнього хана, аби ті взяли в облогу Київ. Святослав повертається до Києва, завдає поразки печенігам і разом з ними знову йде до Болгарії, підкупляє угорців, щоб вони теж напали на Візантію. Візантійці, укомплектувавши армію розпочинають війну проти Русі. Тим часом у Візантії відбувається державний переворот і до влади приходять полководець Цимісхій. Русі були розбиті при Переяславі, Адріанополі і Доростолі.

Не дивлячись на те, що русичі були розбиті, імператор Цимісхій вбачає у ньому грізного суперника і йде на переговори [3]. За укладеним договором відновлюється торгівля між Києвом і Константинополем, також Візантія надає зерно для того, щоб війська Святослава покинули територію Балкан, але Цимісхій підкупив печенігів, щоб вони напали на руського князя під час його повернення додому, що і сталося у 972 р. біля гирла Дніпра. Під час цього нападу загинув сам князь. За легендою з черепа Святослава було зроблено келих, з якого пив вино сам хан, показуючи свою велич.

Вивчаючи дипломатію Святослава, Сахаров прийшов до наступного висновку: *«Зовнішня політика князя Святослава Ігоровича була закономірним продовженням зусиль, початих ще Олегом й особливо Ігорем по зміцненню позицій Русі в Північному Причорномор'ю, на східних торговельних шляхах, на підступах до Балкан. Нові зовнішньополітичні завдання давньоруської держави, здійснення яких випало на частку енергійного, заповзятливого Святослава, вимагали й нового рівня дипломатії. Різноманітні прийоми й методи давньоруської дипломатії при Святославі Ігоровичі ґрунтувалися на дипломатичному досвіді минулого, які сприяли його подальшому збагаченню відповідно до розвитку давньоруської державності, що розширюються політичними зв'язками Русі з іншими країнами»* [8].

Інші автори по різному оцінюють діяльність київського князя. Історики Соловйов і Карамзін стверджують, що він був поганим державним діячем, але гарним полководцем. О.Грбар у своїй статті дає негативну оцінку походам Святослава на схід. Похід Святослава на Хазарський каганат він називає стратегічною поразкою. Через те, що знищенням Хазарії Святослав відкрив шлях кочовим племенам на Русь. Так само автор дає негативну оцінку походу Святослава на Болгарію через те, що той повівся на пропозицію візантійського імператора Никифора [11]. Але даного автора можна заперечити тим, що після знищення Хазарського каганату Візантії треба було шукати іншого союзника, який тепер міг би контролювати зовнішню політику Русі і, коли було б потрібно Візантії, нападав на неї.

Оцінити діяльність князя Святослава досить складно: князь-воїн стає на протигагу князю-дипломату. Часто дослідники вважають князя військовим авантюристом, який воював заради самої битви й слави воїна.

В цілому, військові походи Святослава мали велике значення для Русі: по-перше, було зупинено на певний час набіги печенігів, що дозволило провести активну зовнішню політику Святослава; по-друге, було приєднано слов'янське плем'я в'ятичів до території Київської Русі, які у подальшому платили данину Києву і відправляли частину людей для військової служби; по-третє, був забезпечений вихід до Каспію, до східних торговельних шляхів, до Чорного моря й головного торговельного шляху Східної Європи - Дунаю; по-четверте, Київська Русь за кілька років зміцнила свої позиції в Північному Причорномор'ї, на торговельних шляхах на Балканах, стала великою торговельною державою, що суперничала із самою Візантією.

1. Білецький А.В. Про проблему маршруту походу на схід князя Святослава Хороброго [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/1344>.
2. Грушевський М.С. Історія України-Руси. - Т.1. - Київ, 1913. - С.648.
3. Ипатьевская летопись [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ipatlet/ipat02.htm>.
4. Иоанн Скилица. Фрагмент. О войне с Русью / Перевод С.А.Иванова [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.hrono.ru/dokum/docum.html>.
5. Каргалов В.В. Полководцы. - М., 1989. - С.334.
6. Лев Диакон. История [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://oldru.narod.ru/biblio/ldt6_10.htm#04.
7. Походы Святослава 965-968 годов [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://slavyan.ucoz.ru/publ/>.
8. Сахаров А.Н. Дипломатия Святослава [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.hrono.ru/libris/saharov01.html>
9. Яковенко Б. Святослав Київський: дипломатія в кульчuzі // День. - 2002. - 13 липня.
10. Ясребов О. Київський князь Святослав Хоробрий «Запорожець на престолі» // День. - 2005. - 19 серпня.
11. Грбар О. В історію він увійшов полководцем і воїном: [Святослав] // Історичний календар. - 2001. - Вип.7. - С.95-96.